

Jůva, Vladimír

Československá socialistická pedagogika

In: Jůva, Vladimír. *Vývoj pedagogického myšlení*. Vyd. 1. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1987, pp. 129-156

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/122288>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

10. ČESKOSLOVENSKÁ SOCIALISTICKÁ PEDAGOGIKA

Po osvobození v roce 1945 začíná nová etapa ve vývoji československé pedagogiky ve shodě s historickými proměnami Československa na stát socialistický. Budování socialistické společnosti vyžaduje nejen základní strukturální přeměny hospodářské, politické a kulturní, ale i kvalitativně novou výchovu mládeže i dospělých — výchovu komunistickou. Úspěchy socialistické výstavby by nebyly myslitelné bez uskutečnění této nové výchovy socialistických občanů, bez vytvoření odpovídající sítě výchovně vzdělávacích zařízení a bez nebyvalého rozvoje socialistické pedagogiky jako vědy, která na základě komplexního rozboru výchovného procesu poskytuje teoretická východiska výchovné praxi ve všech oblastech života společnosti.

NOVÝ OBSAH A NOVÁ STRUKTURA VÝCHOVY

Často se setkáváme s otázkou, v čem vlastně tkví specifičnost komunistické výchovy jako kvalitativně nového výchovného modelu adekvátního socialistické společnosti. Tuto otázku si kladli v uplynulých letech političtí představitelé, kladla si ji socialistická veřejnost, zvláště pak veřejnost pedagogická, a kladli si ji i pracovníci hromadných sdělovacích prostředků a dalších institucí a organizací. *Komunistická výchova* je historicky nový model výchovy všestranně rozvinuté socialistické osobnosti jako angažovaného občana naší socialistické společnosti, který se všemi

svými silami uvědoměle podílí na jejím budování i na její obraně. Tato výchova stojí na ideologických východiscích marxismu-leninismu, integruje všeobecné a odborné vzdělání jedince s jeho rozvojem světonázorovým, morálním a politickým a usiluje o stále sepětí rozvoje osobnosti se životem společnosti, s jejími potřebami a perspektivami. Základní ideové postoje, charakterizující tuto výchovu, tvoří dialekticko-materialistický světový názor, socialistické vlastenečtví a proletářský a socialistický internacionálismus, socialistický humanismus a komunistický vztah k práci jako tvůrkyni všech hodnot materiálních i kulturních.

K uskutečnění této náročné výchovy bylo zapotřebí od základů přestavit *strukturu výchovně vzdělávacích institucí* a naplnit jejich činnost novým obsahem za využití nových prostředků, nových forem a nových metod výchovně vzdělávací činnosti. Idea základní školské reformy narůstala dlouho, ale jejímu řešení stála v cestě po desetiletí nepřekročitelná bariéra třídní společnosti a antagonistických zájmů jednotlivých tříd a sociálních skupin. Tak se stalo, že školské zákony přijaté v průběhu 19. století přetrvaly s malými obměnami až do roku 1945. V předmnichovské republice probíhala sice živá diskuse o školské reformě, zvláště o jednotném školství, ale k provedení této reformy nikdy nedošlo.

Snahy o *demokratizaci školství* a o *jednotný školský systém* se stávají opět aktuálními po porážce fašismu. Již za Slovenského národního povstání je 6. září 1944 postátněno veškeré školství na Slovensku. Po osvobození Československa Sovětskou armádou probíhá ostrý politický boj o charakter školy, který byl jen jedním ze symptomů zápasu o charakter poválečné republiky. Tento boj se rozhodl teprve únorovým vítězstvím v roce 1948 ve prospěch jednotné socialistické školy. Školské zákony z let 1948, 1950 (zákon o vysokých školách), 1953, 1956 (další zákon o vysokých školách), 1960 (poslední zákonná norma, upravující všechny stupně škol včetně vysokých, novelizovaná v roce 1978), 1966 a 1980 (opět zákony o vysokých školách) jsou jen určitými formami konkretizace nového typu socialistického výchovně vzdělávacího systému. V nich postupně vykristalizovala podoba výchovně vzdělávací soustavy socialistické společnosti, která umožňuje veškeré populaci komplexní rozvoj od předškolního věku až po vysokoškolskou přípravu a po další celoživotní vzdělávání a v níž je zajištěna návaznost jednotlivých stupňů i koordinace jednotlivých výchovně vzdělávacích institucí.

Školský zákon z roku 1948 zavádí ve shodě se staršími integračními tendencemi jednotné základní devítileté vzdělání pro veškerou mládež od šesti do patnácti let, na které pak navazovalo čtyřleté gymnázium. Při koncepci tohoto gymnázia usilovali autoři reformy o optimální syntézu reálné technického a humanitního zřetele, a tak v učebním plánu byly vedle matematiky, fyziky, chemie a biologie v dostatečné míře zastoupeny také jazyky, historie a uměleckovýchovné předměty.

Reforma z roku 1953 si položila vysoký cíl — zajistit v relativně krátké

době pro většinu mládeže úplné jedenáctileté střední vzdělání. Prakticky ovšem většina mládeže navštěvovala jenom osmiletou střední školu (OSŠ) od šesti do čtrnácti let, základní devítileté povinné vzdělání bylo tak redukováno na osm let, pro vysoké školy a pro některá povolání připravovala jedenáctiletá střední škola (JSS), tedy škola o dva roky kratší, než jakou poskytovala všeobecně vzdělávací příprava podle reformy z roku 1948. Redukce látky na tomto novém typu školy byla provedena především na úkor pracovního vyučování a humanitních a estetickovýchovných předmětů. Proti cyklickým osnovám učební látky byly vyzvedány osnovy lineární, byl redukován rozsah učiva, snížila se úroveň přípravy pro vysokou školu. Rostoucí kritika tohoto stavu vedla k nové reformě.

Obecnou koncepci výchovy a vzdělání v Československu ustálil na šedesátá a sedmdesátá léta *školský zákon z roku 1960*. V tomto zákoně je pojímána výchova a vzdělávání mládeže i dospělých jako jednotný proces, organicky zabezpečovaný systémem institucí na sebe vzájemně navazujících, koncepčně, obsahově i metodicky koordinovaných a přiměřených příslušnému věku a odpovídajících fyzickým i psychickým předpokladům dětí, mládeže i dospělých. Školský zákon z roku 1960 rozlišuje:

- předškolní výchovu (v jeslích a na mateřské škole);
- základní vzdělání (na základní devítileté škole, jejíž součástí je školní družina a klub);
- střední a vyšší vzdělání: učňovské školy a odborná učiliště; odborné školy (2—3 leté), střední odborné školy (4 leté) a střední všeobecně vzdělávací školy (SVVŠ), které mají větev humanitní a technickou; v roce 1968 byla střední všeobecně vzdělávací škola rozšířena na čtyřletou a vrátilo se jí označení gymnázium;
- vysokoškolské vzdělání čtyř až šestileté (upravené zákonem z roku 1966).

Čtyři desetiletí socialistického Československa zaznamenala takový rozvoj výchovně vzdělávací soustavy, jaký není znám v celé naší historii. Vedle sítě základních a středních škol se nebyvalou měrou rozrostla síť škol vysokých, odborných i učňovských, podstatně se zvýšil počet mateřských škol, rozvinuly se školní družiny, kluby, nejrůznější typy domovů mládeže i dalších mimoškolských výchovně vzdělávacích institucí. Jestliže v roce 1936 bylo na 13 vysokých školách v Československu 23 tisíc studentů, pak v roce 1978 studovalo na 36 vysokých školách o 109 fakultách již celkem 183 632 posluchačů, z toho 43 917 při zaměstnání, a 3 403 cizinců. Zvláště významnou skutečností je, že se do jedné pedagogické fronty začlenily i společenské organizace, kulturní instituce a hromadné sdělovací prostředky, takže se podařilo vytvořit jednotnou soustavu výchovného působení socialistického státu na občany všech věkových kategorií.

Kvantitativní rozvoj našeho školství všech stupňů nejlépe dokumentují některé statistické údaje. V následující tabulce je zachycen pohyb obyva-

telstva od roku 1937 do roku 1978 a změny, které nastaly na jednotlivých stupních výchovně vzdělávací soustavy (všechny údaje jsou v tisících).

	1937	1950	1960	1970	1978
Počet obyvatel v ČSSR	14 429	12 389	13 654	14 334	15 184
Děti v jeslích	1	22	41	66	78
Děti v mateřské škole	105	256	286	387	629
Žáků základní školy	2 164	1 686	2 153	1 966	1 878
Žáků gymnázií a středních škol pro pracující	47	51	74	110	136
Žáků odborných a středních odborných škol	76	94	238	286	324
Vysokoškolských studentů (denní studium)	27	39	67	106	140

Tato tabulka přesvědčivě dokumentuje několik základních tendencí v současném rozvoji československého školství. Ukazuje především zvýšenou péči o rozvoj jeslí a mateřských škol. Zvláště na úseku mateřských škol, do kterých mají být v nejkratší době začleněny pokud možno všechny děti, především pak děti pětileté, se ukazuje mimořádné tempo rozvoje, které je odrazem zvýšených investic státu i podniků do těchto zařízení. Nárůst v této oblasti od roku 1965 blíže dokládá i další tabulka:

Školní rok	1965/66	1970/71	1975/76	1978/79
Počet mateřských škol v ČSSR	7 569	8 227	9 226	10 444
Počet učitelek mateřských škol	23 467	28 526	34 755	42 501

Plynule narůstá počet žáků gymnázií a středních škol pro pracující, který se oproti roku 1937 zvýšil téměř na 290 %. Největší rozmach vůbec však zaznamenaly školy odborné a školy vysoké. Prudce narůstá počet žáků středních odborných škol a studentů vysokých škol v přepočtu na tisíc obyvatel a stává se jedním z charakteristických rysů rozvoje našeho školství ve shodě s ekonomickými a kulturními potřebami naší společnosti.

Proměny v tomto směru dokládá další tabulka:

Rozvoj středních odborných škol a škol vysokých

Rok	střední a odborné školy		vysoké školy	
	počet žáků	absolventů na 1 000 obyvatel	počet studentů	absol. na 1 000 obyv.
1937	75 522	5,2	27 068	1,9
1948	92 810	8,5	60 981	4,1
1977	315 207	21,0	179 407	11,9

Tato tendence je příznačná pro rozvoj školství i v jiných socialistických státech, jak vyplývá ze srovnání s některými sousedními zeměmi:

Počet žáků středních odborných škol a vysokoškolských studentů na 1 000 obyvatel

Země	střední odborné školy		vysoké školy	
	počet žáků na 1 000 obyvatel roku 1950/51	1975/76	počet studentů na 1 000 obyv. 1950/51	1975/76
BLR	8,4	15,7	4,6	12,7
ČSSR	8,0	19,8	5,6	10,4
MLR	6,0	21,4	3,5	10,2
NDR	1,9	9,6	1,7	8,1
PLR	11,2	32,1	5,0	13,7
RSR	7,8	26,7	3,2	7,7

Prudký rozvoj vysokoškolského studia v uplynulých letech si vyžádal základní proměny koncepční i organizační. Vznikají nové vysoké školy a fakulty, a to nejen v tradičních vysokoškolských městech, ale i v dalších hospodářských a kulturních centrech Čech, Moravy a Slovenska, zavádějí se nové studijní směry a obory, studijní doba většiny vysokých škol se prodlužuje. Zvláště rozvoj slovenského vysokého školství po roce 1945 je výrazným dokladem nové národnostní politiky Československé socialistické republiky, od roku 1968 federálně uspořádané.

Koncem padesátých let a v průběhu let šedesátých se rozrostla síť československých vysokých škol způsobem, jaký v historii neznáme. Je obnovena olomoucká univerzita, jejíž složitý vývoj můžeme sledovat od 17. století, a nazvána Univerzitou Palackého (1946), v Košicích a v Prešově vzniká druhá slovenská univerzita — Univerzita Pavla Jozefa Šafárika (1949), otevírají se pobočky lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Hradci Králové (1945) a v Plzni (1945), vzniká celá síť uměleckých vysokých škol (Akademie múzických umění v Praze roku 1945, Vysoká škola umělecko-průmyslová v Praze 1946, Janáčkova akademie múzic-

kých umění v Brně 1946, Vysoká škola múzických umění a Vysoká škola výtvarných umění v Bratislavě 1949), podstatně se rozšiřuje síť vysokých škol technických (Vysoká škola technická v Košicích 1952, Vysoká škola strojní a elektrotechnická v Plzni 1950, Vysoká škola strojní a textilní v Liberci 1953, Vysoká škola báňská v Ostravě 1945, vysoké školy chemicko-technologické v Pardubicích 1950 a v Praze 1952, Vysoká škola dopravní v Praze 1953, dislokovaná v roce 1962 do Žiliny), vznikají vysoké školy ekonomické v Praze a v Bratislavě (1962), v Nitře se zřizuje Vysoká škola polnohospodářská (1952), ve Zvolenu Vysoká škola lesnická a dřevářská (1952). Pro zabezpečení vysokoškolské přípravy učitelů se otevírají v roce 1946 pedagogické fakulty, a to jednak při univerzitách, jednak samostatně. I když procházejí složitým vývojem a řadou reorganizací (1953—1959 vysoké a vyšší školy pedagogické, 1959—1964 pedagogické instituty), staly se trvalou součástí sítě československých vysokých škol.

Tak jako v ostatních oblastech našeho života, tak i v oblasti výchovy a vzdělání byla v uplynulém údobí inspirátorkou a organizátorkou všeho pedagogického snažení *Komunistická strana Československa*. Klement Gottwald již za předmnichovské republiky v roce 1931 požadoval plnou demokratizaci vzdělání, překonání buržoazního dvoukolejného výchovného systému a uskutečnění jednotné školy pro veškerou mládež. IX. sjezd KSC v roce 1949 vytyčil požadavek výchovy nové socialisticky angažované inteligence, prohloubení ideově politické výchovy občanů a rozpracování nové koncepce vzdělání, které by odpovídalo současnému rozvoji vědy a techniky a náročným úkolům budování socialistické společnosti. Jednotlivé sjezdy KSC a zvláště jednotlivá usnesení ÚV KSC k pedagogické problematice krok za krokem formovaly klíčové úkoly, jejichž splnění vytvářelo základní předpoklady pro hlubokou a trvalou přestavbu naší výchovně vzdělávací soustavy.

Vývoj československého školství v uplynulých čtyřech desetiletích však *probíhal ne vždy bez obtíží a problémů*. Narůstající krizová situace ekonomická, politická i kulturní v šedesátých letech, která se projevila v kritickém roce 1968 otevřeným antisocialismem a antisovětským, se odrazila i v oblasti pedagogické teorie a praxe. Základním příznakem bylo podcenění, ne-li přímé znehodnocení dosavadních výsledků na poli výchovy a školství. Výchova a škola byla stále více odtrhována od socialistické společenské praxe, od základních úkolů rozvoje socialistické společnosti. Odvrat od sovětské a socialistické pedagogiky byl stále více provázen přečeňováním buržoazních pedagogických teorií, ať již domácí proveniencí z dob první republiky, nebo současně proveniencí západní. Spolu se západními vlivy a v jejich důsledku se projevilo neblaze podcenění společenské funkce výchovy; staronové buržoazní tendence přečeňující dědičnost a živelné vlivy prostředí a chápající výchovu jen jako službu, ne-li posluhování jedinci, to vše se znovu v náznacích a někdy i značně

otevřeně začalo projevovat i v naší pedagogické teorii i ve školské praxi. Ztráta pedagogických perspektiv, pedagogického optimismu — těchto typických rysů komunistické výchovy — se musela nutně projevit negativně i v každodenní výchovně vzdělávací činnosti. Při selhání sdělovacích prostředků došlo k rozrušení jednotného socialistického výchovného systému, jednostranně se přeceňovaly diferenciativní prvky ve výchově a naopak její integrační funkce se podceňovala. Také přecenění národních specifíků oslabovalo důraz na obecný socialistický charakter naší výchovy.

Jako v celé společnosti, tak i v pedagogice bylo zapotřebí *v konsolidačním období* odhalovat chybné názory a hledat nesporná východiska socialistické pedagogické teorie i výchovné praxe. Není náhodné, že se v tomto období dostalo do popředí studium pedagogických idejí klasiků marxismu-leninismu a zakladatelských postav socialistické pedagogiky. Znovu byly doceněny významné pedagogické podněty Makarenkovy, Kalininovy, Krupské a dalších sovětských pedagogů, znovu nabyly na aktuálnosti pedagogické ideje Klementa Gottwalda, Zdeňka Nejedlého, Otokara Chlupa a dalších pedagogů-komunistů, kteří položili základy naší socialistické pedagogiky a školy po osvobození naší vlasti.

Hlubokou kritiku krizového vývoje ČSSR v letech 1968—69 a komplexní plán dalšího rozvoje ekonomického, politického a kulturního přinesl XIV. sjezd KSČ v květnu 1971. V duchu jeho závěrů projednalo ve dnech 3. a 4. července 1973 plenární zasedání ÚV KSČ otázky socialistické výchovy mladého pokolení a jeho přípravy pro život i pro práci v rozvinuté socialistické společnosti. Na tomto plenárním zasedání ÚV KSČ byl přijat základní dokument nazvaný „*Vývoj, současný stav a další úkoly československého školství*“, který do hloubky analyzuje dosavadní vývoj našeho školství, jeho principy i další perspektivy v příštím údobí ve shodě s vývojovými tendencemi socialistické společnosti na její cestě ke komunismu. Dokument vyzvedl především těsné sepětí socialistické školy s revolučními přeměnami naší společnosti a s jejím životem politickým i kulturním, její základní úlohu v ideové výchově socialistických občanů a její třídní charakter. Tento dokument zdůraznil, že jednotnost školského systému nemůžeme omezovat jenom na školu základní, ale že je zapotřebí v současné etapě usilovat také o koncepční sblížení škol druhého cyklu. „Jestliže období průmyslové revoluce si v minulosti vyžádalo všeobecné zavedení základního povinného vzdělání, epocha nastupující vědeckotechnické revoluce v socialistických podmínkách vyžaduje postupné všeobecné rozšíření středního vzdělání.“

Dokument ÚV KSČ z července 1973 se stal východiskem projektu ministerstev školství „*Další rozvoj československé výchovně vzdělávací soustavy*“ (1976), který řeší perspektivy jednotlivých stupňů škol a přináší plán postupných inovací školského systému ve shodě se zvýšenými nároky na výchovu a vzdělání ve vyspělé socialistické společnosti v etapě vědeckotechnické revoluce. Projekt představuje další krok v integraci

výchovně vzdělávací soustavy v Československé socialistické republice; koncipuje důsledně permanentní jednotnou celoživotní výchovu dětí, mládeže i dospělých za těsné spolupráce výchovy školní, výchovy mimoškolní i výchovy rodinné. Do této výchovy jsou zapojeny všechny výchovně vzdělávací instituce, kulturní zařízení, společenské organizace, podniky, pracoviště, jakož i rodina, aby v jednotném koordinovaném postupu za vzájemné dělby práce zabezpečily formování všestranně rozvinuté socialistické osobnosti, která se aktivně, uvědoměle a angažovaně podílí na rozvoji socialistické společnosti.

Ve shodě s akcelerací vývoje mládeže Projekt zkracuje základní školu na osmiletou (4 + 4), všeobecnou školní docházku naopak prodlužuje na desítiletou s perspektivou, aby v blízké budoucnosti každý náš občan dosáhl úplného dvanáctiletého středoškolského vzdělání s maturitou. Charakteristickým rysem Projektu je další sblížování jednotlivých typů středních škol (gymnázia, střední odborné školy a středního odborného učiliště) s důrazem na kvalitní teoretické vzdělání spojené s širokou polytechnickou přípravou a s praktickou připraveností na život. Významná úloha se klade v Projektu také na vysokou školu, která se stává výchovně vzdělávací institucí připravující široký okruh občanů pro všechna odvětví národního hospodářství a která musí být v tomto směru nadále rozvíjena. Široký profil vysokoškolského absolventa, rozvoj jeho iniciativy, tvořivosti a aktivity, organické spojení odborné přípravy se všestrannou komunistickou výchovou studentů — to jsou základní rysy československé vysoké školy příštích let.

Základní závěry Projektu se postupně promítají i do jednotlivých zákonných opatření. *Zákon ze dne 21. června 1978* o opatřeních v soustavě základních a středních škol organicky navazuje na školský zákon z roku 1960 a novelizuje jeho některé články ve shodě s Projektem. Jeho hlavním účelem je „vytvořit ve školské soustavě podmínky pro postupné zavádění středního vzdělání a úplného středního vzdělání veškeré mládeže“. Týmiž snahami je veden i nový *zákon o vysokých školách* přijatý 10. dubna 1980. Ke splnění základních záměrů Projektu aktivizovala širokou učitelskou veřejnost celostátní konference učitelů, která se konala ve dnech 20. a 21. dubna 1979 v Praze.

Základními ideologickými aspekty československého školství se podrobně zabývalo *zasedání ÚV KSČ ve dnech 25. a 26. března 1980*. Výchoziskem tohoto jednání byla zpráva předsednictva ÚV KSČ „Za další zvýšení úrovně a účinnosti politickovýchovné a ideologické práce, její pevné spojení s praktickými úkoly výstavby rozvinuté socialistické společnosti, za tvořivý rozvoj a důsledné uplatňování idejí marxismu-leninismu“. Dokument organicky navazuje na Projekt dalšího rozvoje československé výchovně vzdělávací soustavy, hodnotí první dosažené výsledky přestavby školství v Československu a formuluje základní program výchovně vzdělávacího působení naší školské soustavy. „Naše škola musí ještě inten-

zívněji podněcovat v mládeži touhu po poznání a snahu dávat společnosti maximum sil a tvořivých schopností. Musí plnit své poslání — vést mladého člověka podle jednotlivých stupňů školské soustavy k postupnému formování jeho komunistického přesvědčení, k tomu, aby své zájmy a životní cíle spojoval s perspektivami socialistické společnosti, s aktivní a iniciativní prací pro jeho rozkvět“ (1980, s. 42).

ROZVOJ ČESKOSLOVENSKÉ SOCIALISTICKÉ PEDAGOGICKÉ TEORIE

Zásadní socialistické proměny ve výchově a v systému výchovně vzdělávacích institucí pro roce 1945 od počátku zároveň provázela kvalitativní proměna i nebývalý kvantitativní růst československé pedagogické teorie. Pedagogika jako věda má v našich zemích velkou tradici. Husitský demokratický výchovný ideál, teoreticky vyjádřený v díle Jana Amose Komenského, našel své zákonité pokračování v naší pedagogice obrozenecké, jakož i v pedagogice na přelomu 19. a 20. století, charakterizované především dílem Gustava Adolfa Lindnera a Otakara Kádnera. Jejich demokratismus, antiklerikalismus, boj o národní charakter výchovy, stejně jako úsilí o vysokoškolské vzdělání učitelstva a podpora vyšších forem dívčího vzdělání zůstanou navždy světlými stránkami v historii naší pedagogické vědy. Ani jejich dílo, ani další práce oficiální české a slovenské pedagogiky nemohly však překročit ekonomickou, politickou a ideologickou determinaci buržoazní společnosti, a tak jen v projevech neohrožených bojovníků za socialismus, jakými byli Ladislav Zápotocký, Josef Boleslav Pecka nebo Josef Hybeš, a v projevech politicky nejuvědomělejších učitelů typu Pankráce Krkošky a Josefa Hakena, Petra Jilemnického, Fraňo Krále a Jána Nálepky, se již rýsoval profil výchovy budoucnosti — výchovy komunistické.

Teprve osvobození v květnu 1945 a únorové vítězství v roce 1948, které s konečnou platností uvolnilo cestu socialistické výstavbě v Československu, znamenaly pro českou a slovenskou pedagogiku historický předěl, kdy se začíná soustavně rozpracovávat teorie socialistické výchovy, která se stává oficiálním východiskem státní výchovné politiky. V atmosféře prohlubující se politické, hospodářské a kulturní spolupráce se Sovětským svazem narůstá přirozený zájem o *sovětské školství i o sovětskou pedagogiku*. Jednu z prvních odpovědí v tomto směru přináší již v roce 1945 kniha Ondreje Pavlíka „Vývoj sovietskeho školstva a pedagogiky“, ve

kteří autor podrobně sleduje dějiny sovětské výchovy a školy od etapy vojenského komunismu přes období NEPu s jeho rozsáhlou pedagogickou experimentací až do třicátých let, která byla příznačná návratem ke klasickým výchovným koncepcím, formám a metodám ve službách sovětské společnosti. Českoslovenští pedagogičtí odborníci systematicky studují sovětskou pedagogiku, pedagogické delegace navštěvují Sovětský svaz, vědečtí specialisté odcházejí do Sovětského svazu na dlouhodobé studijní pobyty.

Postupně dochází k rozsáhlé *překladové publikaci* sovětských pedagogických prací. Poměrně v krátké době se objevují v českém a slovenském znění sovětské dějiny pedagogiky (Medynskij), obecné pedagogiky (Gončarov, Kairov, Ogorodnikov, Smirnov, Šimbirjov), obecné didaktiky (Danilov, Jesipov, Lordkipanidze, Skatkin, Zankov), předškolní pedagogiky (Flerinová, Sorokinová, Vetluginová), didaktiky jednotlivých oborů a nesčetné monografie metodické povahy. Teprve po osvobození poznává naše širší veřejnost v překladu pedagogické ideje Leninovy, pedagogické spisy Krupské, Kalinina, Makarenka a spolu s nimi se seznamuje i s klasickým odkazem ruské pedagogiky (s díly revolučních demokratů, Ušinského, Tolstého a dalších). Vytvořila se neopakovatelná atmosféra bratrské družby a spolupráce v pedagogických vědách, kdy československá pedagogická veřejnost hluboce studovala sovětské zkušenosti v oboru, který se tak významně podílel na utváření profilu sovětského občana jako budovatele a obránce sovětské vlasti.

Od počátku padesátých let se objevuje domácí socialisticky orientovaná pedagogická teorie. Tato nová socialistická pedagogika vycházela v Československu z několika *ideových zdrojů*. Významným východiskem jí bylo kriticky zhodnocené *pokrokové dědictví* české a slovenské pedagogiky, zvláště progresivní prvky v pedagogice Jana Amose Komenského, které nesčetněkrát vyzvedal jeden z tvůrců naší socialistické školy a pedagogiky *Otokar Chlup*. Druhým významným východiskem byly *pedagogické zkušenosti a pedagogická teorie Sovětského svazu* jako první socialistické země s geniálním odkazem Leninovým a s podněty Kalininovými, Makarenkovými, N. K. Krupské i dalších velkých postav sovětské pedagogiky. Bezprostředními inspirátory rozvoje socialistické výchovy a socialistické pedagogické teorie u nás byl dlouholetý předseda KSČ a první dělnický prezident našeho státu *Klement Gottwald* a přední osobnost naší socialistické vědy, prezident Československé akademie věd *Zdeněk Nejedlý*. Ve svých nesčetných projevech, vystoupeních na veřejnosti i ve sdělovacích prostředcích formuloval Klement Gottwald, Zdeněk Nejedlý, Otokar Chlup i další představitelé politického, vědeckého a kulturního života ideová východiska i hlavní záměry socialistické výchovy mládeže i dospělých v naší společnosti a zasloužili se tak v nebývalé míře o vytvoření jednotné socialistické výchovně vzdělávací soustavy v našem státě.

Již na prahu naší socialistické éry v okamžicích historických bojů o so-

cialistický charakter poválečné republiky nastínil Klement Gottwald (1896—1953) jasný plán politiky socialistického státu v oblasti kultury, školství a výchovy. V dubnu 1948 v projevu na Sjezdu národní kultury zdůraznil, že „kultura v lidové demokracii není a nebude popelkou, jak tomu bylo za kapitalismu“, ale že je a že bude „významnou složkou národního úsilí, národní potřebou“ a jako o takovou se má o ni starat stát (1949, s. 15). To samozřejmě předpokládá *znárodnění kultury*. „Počínáme dnes velký plánovitý nástup nejen za hospodářské, ale i kulturní povznesení lidu“, zdůraznil Klement Gottwald. „Cíl jistě historicky nový a odpovědný. Abychom povznesli našeho člověka duchovně i morálně, chceme mu zpřístupnit všechny velké kulturní poklady minulosti a otevřít mu dokořán brány k vědě a kráse. Zákon o jednotné škole, divadelní zákon i jiná připravovaná opatření ukazují, že přistupujeme k tomuto dílu s veškerou vážností. Soudím, že v tomto nástupu musí sehrát naše inteligence a zejména kulturní pracovníci hlavní úlohu, ne nepodobnou úloze našich národních buditelů.“ Nejde ovšem jen o zpřístupnění kultury již vytvořené. „Náš lid“, pokračuje dále Klement Gottwald, „potřebuje i novou kulturu dneška, žijící dneškem a pomáhající dnešku. Potřebuje kulturu — vědu, literaturu, divadlo, film, hudbu, prodchnuté naší vírou ve šťastnou budoucnost země, posilující nás v práci i zápasu a ukazující nám cestu vpřed. Potřebuje kulturu — nebojím se užítí tohoto slova — srozumitelnou a přístupnou a proto mu blízkou a drahou“ (1949, s. 19 ad.).

Základní cíle výchovy formuloval Klement Gottwald v četných projevech k mládeži a ve vystoupeních k jednotné škole. Jasný obraz socialistických výchovných ideálů načrtl na aktivu mladých komunistů v pražské Lucerně 25. dubna 1947. Zdůraznil, že mladý komunista má být úderníkem našeho budování, strážcem naší lidové demokracie a našich pokrokových ideálů, bojovníkem za jednotu mládeže celého světa, tmelem naší státní jednoty i hlasatelem slovanské vzájemnosti. Jeho morální profil mají tvořit takové kvality, jako je aktivnost a obětavost, statečnost a nebojácnost, kamarádství a solidarita. Velkou pozornost věnuje Klement Gottwald lásce ke vzdělání: „To znamená stále rozšiřovat svůj duševní obzor, zdokonalovat svůj socialistický světový názor, poznávat dějiny a kulturu svého národa a konečně i milovat své povolání a zlepšovat neustále svou kvalifikaci. To je povinnost jak našich mladých dělníků, tak studentů, rolníků, zaměstnanců. Pamatujte na slova velkého Lenina, která adresoval sovětským komsomolcům, že není správným komunistou ten, kdo si neosvojuje všechno vzdělání, jež lidstvo dosud nahromadilo“ (1954, s. 28).

Boj za novou orientaci naší výchovy se rozvinul v plné šíři po druhé světové válce, kdy zápas o jednotnou socialistickou školu se stal vedle problémů znárodnění a pozemkové reformy hlavním polem třídního konfliktu levice a pravice v naší zemi. A právě v tomto okamžiku se setká-

váme po boku Klementa Gottwalda a Otokara Chlupa se zásadním vystoupením Zdeněk Nejedlý (1878—1962) na podporu jednotné socialistické školy, která — v duchu ideje, že komunisté jsou dědici pokrokových národních tradic — měla organicky skloubit naše progresivní pedagogické tradice s novým socialistickým obsahem. Jako ministr školství se Nejedlý pokusil v tomto směru ovlivnit jak obecnou koncepci naší školy základní, střední a vysoké, tak i její obsahovou náplň a metodiku.

Zdeněk Nejedlý si plně uvědomoval velké *výchovné poslání školy*. Jeho četné projevy ke studentům, k učitelům i k širší veřejnosti apelovaly na formování takových základních charakterových rysů, jako je hluboké socialistické vlastenectví a proletářský internacionalismus, odpovědný vztah k práci jako tvůrkyni všech hodnot materiálních i duchovních a iniciativnost, aktivnost a ukázněnost v plnění povinností ve vztahu k socialistické vlasti.

Zvláštní zásluhy má Zdeněk Nejedlý v naší pedagogice v oblasti *kulturní výchovy* mládeže i dospělých. V duchu názorů svého učitele Otakara Hostinského usiloval o širokou kulturní výchovu ve škole i v mimoškolních zařízeních, a to nikoliv o atomizovanou estetickou výchovu v jednotlivých izolovaných uměleckých předmětech, ale o integrovanou kulturní výchovu, která by překračovala rámec předmětů i oborů. Podnes jsou významné jeho pokusy o nový přístup ke kulturní historii ve vyučování dějepisu, jeho pokusy o kulturní výchovu ve spojitosti s literárním vyučováním i jeho snaha zapojit do výchovy mládeže všechny kulturní instituce. Správně ukazoval, že kulturní úroveň naší společnosti zavazuje školu k prohloubení estetickovýchovných snah a k propojení estetické výchovy ve škole a v kulturních institucích v jeden integrovaný proces formování kulturního profilu našich občanů.

Ještě v jednom směru navázal Zdeněk Nejedlý tvořivě a podstatně na pokrokové tradice naší pedagogiky. Od poloviny minulého století se dostává do centra pozornosti pedagogické teorie *osobnost učitele* jako hlavního činitele pedagogického pokroku ve škole. V době, kdy klasik ruské pedagogiky Konstantin Dmitrijevič Ušinskij zdůrazňuje, že žákovu osobnost lze formovat jedině vyzrálou osobností učitelovou, usilují i naši přední pedagogové o zabezpečení vyšší úrovně přípravy učitelů všech kategorií na vysokých školách. V duchu této tradice vystupuje i Nejedlý a mnoho jeho projevů je zaměřeno právě v tomto směru. „Tvoříme nový život a s ním i novou školu jako přípravu těch, kteří jej mají tvořit zítra,“ píše Zdeněk Nejedlý v roce 1950. „Přebudovali jsme a zcela novým duchem naplnili všechny druhy škol, od mateřských až do vysokých. S tím však vzniklo i zcela nové její postavení v národním životě. A na zcela novém místě v naší národní organizaci stanul ten, kdo je pákou každé školy, její hlavou, srdcem i rukou — učitel.“ (1953, s. 289)

Inspirativní, koncepční i organizátorskou úlohu v rozvoji pedagogiky a školy na Slovensku sehrál významný politický a kulturní činitel, básník

a publicista Ladislav Novomeský (1904—1976). Autoritou své osobnosti a zároveň jako pověřenec školství (1945—1950) se významně angažoval v boji za *jednotnou a státní školu* proti přežívajícím pozůstatkům klerofašistických vlivů na Slovensku, za společenský význam a docenění *socialistického učitele* a za jeho vysokoškolskou přípravu. Iniciativně se podílel také na *rozvoji druhého vysokoškolského centra na Východním Slovensku*, centra, které se stalo ideovým zdrojem vědeckého, hospodářského i kulturního rozmachu této oblasti. Četné pedagogické podněty Ladislava Novomeského jsou shrnuty v jeho dílech „Výchova socialistického pokolenia“ (1949) a „Nový duch novej školy“ (1974). Svými myšlenkami o výchově a vzdělání, svou iniciativou a svou neutuchající organizátorskou prací se řadí v dějinách československé pedagogiky socialistického období po bok Klementa Gottwalda, Zdeňka Nejedlého a Otokara Chlupa.

V duchu naznačených ideových východisek se objevuje od počátku padesátých let domácí socialisticky orientovaná pedagogická literatura. Vycházejí první kolektivní obecné pedagogiky, první dějiny pedagogiky napsané z marxistického hlediska a množí se počet prací věnovaných specifickým otázkám teoretické i metodické povahy. V československé pedagogice se začínají rozvíjet pedagogické disciplíny, které byly v minulosti zastoupeny jen okrajově nebo které nebyly pěstovány vůbec. Vedle prací obecně pedagogických a didaktických přineslo uplynulé období velkou žeň studií z oblasti jednotlivých výchovných složek, ať již jde o práce z oboru výchovy světonázorové, výchovy mravní, výchovy estetické nebo o publikace z oblasti výchovy pracovní a technické. Byly položeny základy vysokoškolské pedagogice, pedagogice dospělých i pedagogice sociální. Metodiky jednotlivých vyučovacích předmětů učinily první kroky ke zvědečtění svých oborů. Také oblast speciální pedagogiky se stala oprávněně předmětem zvýšeného teoretického zájmu odpovídajícího jejímu stále rostoucímu společenskému významu. Rozsáhlá práce se vykonala na úseku předškolní pedagogiky a pedagogiky všeobecně vzdělávacích škol, stejně jako v pedagogice škol odborných a učňovských.

Významných úspěchů dosáhla v uplynulých letech historie pedagogiky. Již v průběhu padesátých let vzniklo ve spolupráci kolektivu řízeného *Josefem Váňou*, jehož členy byli Karel Angelis, Marie Bartušková, Josef Cach, Karel Čondl, Ervín Koukal a Peter Vajcik, syntetické dílo *Dějiny pedagogiky* (1. vydání 1954, 2. přepracované vydání 1957), které poprvé z marxistických pozic zhodnotilo vývoj světové i československé pedagogiky a školy a vytvořilo předpoklady pro další pokusy o historickou syntézu. Avšak teprve na prahu osmdesátých let se z iniciativy slovenských autorů objevuje nový pokus z pera čtyřčlenného kolektivu, který tvořili *Tomáš Srogoň, Josef Cach, Jozef Mátej a Jozef Schubert*, nazvaný *Dějiny školstva a pedagogiky* (1981). Obě tyto práce

byly současně provázány pedagogickými chrestomatiemi (O. Chlup, K. Angelis a kol.: Čítanka k dějinám pedagogiky, 1955; T. Srogoň a kol.: Výber z prameňov k dejinám školstva a pedagogiky, 1981). Podrobný obraz vývoje české a slovenské školy i pedagogické teorie přinesla kolektivní práce za vedení *Jozefa Máteje* *Dejiny českej a slovenskej pedagogiky* (1976). *M. Králíková, J. Nečesaný a V. Spěváček* zpracovali na základě rozsáhlého dokumentárního materiálu a s bohatými přílohami *Nástin vývoje všeobecného vzdělání v českých zemích* (1977). Problematikou učitelského hnutí a jeho pokrokovými tradicemi se zabývá studie *Oldřišky Kodetové a Zdeňka Uherka* *Kapitoly z dějin českého učitelstva 1890—1939* (1972).

Vedle pokusů o syntetický pohled na vývoj výchovy a školy přinesla uplynulá etapa četné monografické studie věnované historii významných pedagogických jevů, teoretických směrů nebo některé významné postavy národní a světové pedagogiky. Vývoje české školy a pedagogiky si všímají práce *Josefa Cacha* (*Otázky výchovy a vzdělání v počátcích českého dělnického hnutí*, 1958), *Jaroslava Kopáče* (*Josef Úlehla a moravské učitelstvo*, 1967; *Dějiny školství a pedagogiky v Československu, díl I*, 1971) a *Vladimíra Krejčího* (*Boj o vysokoškolské vzdělání učitelů v českých zemích*, 1978). Originální monografií o renesanční městské škole, bohatě opřenu o výzkum pramenného materiálu, je studie *Petra Vajcika* *Školstvo, studijné a školské poriadky na Slovensku v XVI. storočí* (1955). Pedagogickou problematiku Slovenska 19. století přibližují práce *Ludovíta Bakoše* (*Ludovít Štúr ako vychovávateľ a bojovník za slovenskú školu*, 1957; *Štúrovci a slovenská škola v 1. polovici 19. storočia*, 1960), pohled na slovenskou pedagogiku za druhé světové války a na antifašistické tradice slovenského učitelstva nám umožňují studie *Jozefa Máteje* (*Školská výchova za tzv. Slovenského štátu*, 1958; *Slovenské učiteľstvo v boji proti fašizmu 1939—1945*, 1960; *Učitelia v protifašistickom odboji a Slovenskom národnom povstaní*, 1974; *Škola, výchova a učiteľ v klérofašistickej Slovenskej republike*, 1978).

Významné místo zaujímá v československé pedagogice k o m e n i o l o g i e. Z četných komeniologických studií, prováděných současně systematickou publikací nových překladů literárního odkazu Komenského, uvedme studii *Josefa Polišenského* *Jan Amos Komenský, jejíž druhé vydání v roce 1972 přineslo výsledky komeniologických konferencí v jubilejním roce 1970, které proběhly v celém světě u příležitosti třistaletého výročí úmrtí „učitele národů“*. Problematice výchovy nejmenších u Komenského je věnována monografie *Dagmar Čapkové* *Předškolní výchova v díle J. A. Komenského, jeho předchůdců a pokračovatelů* (1968). Nad vyučovací metodou Komenského se zamýšlí *Jiří Kyrášek* ve studii *Synkritická metoda v díle J. A. Komenského* (1964). Pozornosti si zaslouží i práce autorů slovenských. Odkaz významného slovenského komeniologa zhodnotil v roce 1962 *Jozef Mátej* v díle „*Ján Kvačala, život a dielo*“.

V jubilejním roce 1970 publikoval *Andrej Čuma* v ruském jazyce monografii „J. A. Komenský a ruská škola“ a *František Káršai* studii „J. A. Komenský a Slovensko“.

Jednou z pokrokových tradic československé pedagogické historiografie bylo vydávání *vybraných textů světových i národních pedagogických klasiků s odbornými monografickými studiemi*. V duchu této tradice byly již od počátku padesátých let publikovány práce takových osobností, jako je Pestalozzi nebo Diesterweg, Ušinskij nebo Tolstoj, Krupská nebo Makarenko. V roce 1967 vznikla na základě dosavadních zkušeností ve Státním pedagogickém nakladatelství edice nazvaná *Z dějin pedagogiky*, ve které pravidelně vycházejí jak práce starších autorů (dosud vyšel například Rousseau, Pestalozzi, Basedow, Herbart, Fröbel, Diesterweg, Ušinskij, Lindner, Kádner), tak zvláště práce zakladatelů a průkopníků socialistické pedagogiky (Marx, Lenin, Zetkinová, Krupská, Makarenko, Lunačarskij, Chlup, Nejedlý). Na rozvoji této edice se svou aktivitou i zasvěcenými monografickými medailony podílejí *Josef Cach*, *Jiří Kyrářek*, *Libor Pecha*, *Miroslav Somr*, *Vladimír Štverák* i další autoři. Tak vznikají aktuální podklady pro další syntetické práce z dějin světové i národní pedagogické teorie.

V těsném sepětí s dějinami pedagogiky se rozvíjí srovnávací pedagogika. Hledání optimálního modelu československé socialistické výchovně vzdělávací soustavy i snaha poučit se ze zahraničních zkušeností a vyvarovat se omylů vedly k tomu, že se od konce padesátých let objevuje stále více prací, které se obírají jednotlivými zahraničními výchovně vzdělávacími soustavami i jejich teoretickými východisky. Tak *František Singule* ve spise *Pedagogické směry 20. století v kapitalistických zemích* (1966) kriticky rozebírá pedagogický reformismus, pragmatickou pedagogiku, pedagogiku psychoanalytickou, sociologickou, existencialistickou i další novodobé směry a odhaluje jejich důsledky v konkrétních výchovně vzdělávacích systémech jednotlivých zemí. Ve spise *Hnutí za reformu školy a vzdělání v současném světě* (1968) charakterizuje typické reformní snahy v některých kapitalistických i socialistických státech a klasifikuje nejvýznamnější tendence současného vývoje.

Četné práce z oblasti srovnávací pedagogiky vznikly ve spojitosti s přestavbou výchovně vzdělávacího systému ve výzkumných ústavech pedagogických v Praze a v Bratislavě, ve Výzkumném ústavu odborného školství a v Ústavu školských informací při ministerstvu školství ČSR. Ve VÚP v Praze zpracoval kolektiv vedený *Karlem Gallou* a *Stanislavem Mařanem* v roce 1974 dvě srovnávací studie o vzdělávacích soustavách v některých socialistických a kapitalistických zemích. Obdobnou práci připravil kolektiv bratislavského VÚP za vedení *Andreje Milce* (*Školské systavy*, 1971). Americké a japonské školství posledních let přibližují dvě práce *Miroslava Cipra* (*Pohled na americkou školu*, 1970; *Pohled na japonskou školu*, 1973). Podnětné jsou i stati *Viléma Pecha*,

pravidelně publikované v časopise *Pedagogika*, například o školství ve Francii, NSR, Holandsku, Španělsku nebo Portugalsku. V roce 1982 vyšel pokus o systematickou propedeutiku do této oblasti nazvaný Úvod do srovnávací pedagogiky, který zpracoval *Vladimír Jůva* a *Čestmír Liškař*.

V oboru obecné pedagogiky byla po dlouhá léta základním zdrojem poučení *Pedagogika*, na které za redakce *Otokara Chlupa* se podílel početný kolektiv českých pedagogických odborníků a která vyšla v několika doplněných a pozměněných vydáních (1963, 1965, 1967). Obdobnou úlohu na Slovensku splnila kolektivní *Pedagogika* za redakce *Jána Velikaniče* (1978). Metodologickou analýzu pedagogiky jako vědy rozpracoval na počátku šedesátých let *Josef Váňa* ve studii O metodologických problémech v rozvoji pedagogické teorie (1962), která se stala východiskem rozsáhle diskuse, jakož i dalších metodologických prací. Akcelerací vývoje dětí v etapě vědeckotechnické revoluce v podmínkách socialistické společnosti a důsledky z toho plynoucími pro přestavbu školy se zabývá monografie *Gustáva Pavloviče* *Akcelerácia vývinu a socialistická škola* (1975).

Obecná analýza výchovy jako činitele rozvoje osobnosti je předmětem dvou studií *Františka Kozla* (K materialistickému pojetí výchovy, 1966; Teoretické problémy komunistické výchovy, 1973). Metodologii pedagogiky, vývoj pedagogického myšlení a základní pedagogické kategorie rozebírá *Vladimír Jůva* v práci *Pedagogika jako věda* (1977). Sociální determinaci výchovy a její vztah k prostředí a k rozvoji osobnosti analyzuje ve své monografii *Vybrané problémy vztahu výchovy a prostředí* (1983) *Milan Přadka*. Filozofické aspekty výchovy vystupují do popředí ve studiích *Vladimíra Grulichy* (Problémy filozofie výchovy, 1968; Socialistická pedagogika a hodnoty, 1972; Pedagogika a její metodologické problémy — spolu s Jiřím Lukšem, 1975), biologické a psychologické aspekty v práci *Jana Vaňky* (K biologickým a psychologickým zřetelům výchovy, 1972). Sociologický pohled na výchovu podal *Karel Galla* v Úvodu do sociologie výchovy (1967), kde analyzuje sociální funkce výchovy, její institucionalizaci a profesionalizaci, jakož i sociální aspekty vzdělávání a výchovy v soudobé společnosti. Na tuto práci navázal *František Hájek* v Kapitolách ze sociologie výchovy (1975). S obecně pedagogickým bádáním těsně souvisí i pedagogicko-psychologické práce reprezentované především *Josefem Linhartem*, *Ladislavem Ďuričem* a *Tomášem Pardelem*.

V centru pozornosti pedagogické teorie stojí tradičně obor, který je učitelské praxi nejbližší — *d i d a k t i k a*. V oblasti obecné i aplikované didaktiky vzniklo v Československu v uplynulých třech desetiletích mnoho významných spisů a studií, z nichž můžeme upozornit pouze na některé typické a charakteristické. Již na přelomu čtyřicátých a padesátých let vyšla *Didaktika Ondřeje Pavlíka*, která byla na dlouhou dobu jedním z mála domácích pokusů o syntetickou teorii vzdělání a vyučo-

vání. Autor se v ní snažil spojit tradiční přístupy a zkušenosti s principy socialistické výchovy. Po mnoho let byly hlavním zdrojem poučení překlady ze sovětské literatury, a to jednak překlady obecných pedagogik, ve kterých byly široce zahrnuty i partie didaktické, jednak překlady samostatných učebnic didaktiky. Novým pokusem o kolektivní učebnici domácí provenience byla *Didaktika* vydaná v roce 1964 za redakce *Zdeňka Peška*.

Obecné principy vzdělávání v socialistické škole po léta řešil jako ředitel Výzkumného pedagogického ústavu a pak Pedagogického ústavu J. A. Komenského při ČSAV *Bohumír Kujal*; výsledky své práce uložil v řadě studií časopiseckých i knižních. V knize *Třicet let československé jednotné školy* (1979) zachycuje s kolektivem spolupracovníků plastický obraz rozvoje a prosazování základních principů socialistické výchovy a vzdělávání v naší škole. V posledním svém spise *Teoretické základy systému celoživotního vzdělávání v socialistické společnosti* (1983) široce rozpracoval metodologii zkoumání a koncipování vzdělávací soustavy v podmínkách rozvinutého socialismu a formuloval základní principy vzdělávání, jako je všestranný a harmonický rozvoj osobnosti, spojení školy se životem, stranickost a vědeckost, jednota vzdělávání a výchovy, jednota kolektivu a osobnosti, demokratizace vzdělání a jeho celoživotní charakter i jednota vedoucí úlohy učitele a aktivní činnost žáků.

V československé didaktice je rozsáhlá produkce monografií na speciální témata z oblasti vzdělávání a vyučování. Problém výchovných aspektů vzdělávacího procesu a didaktických principů a jejich uplatnění v praxi stojí v centru pozornosti studií *Jarmily Skalkové* (K otázce výchovného vyučování v socialistické škole, 1956; K základům vyučovacího procesu, 1963; Aktivita žáků ve vyučování, 1971; Od teorie k praxi vyučování na střední všeobecně vzdělávací škole, 1978). Problematikou základního vzdělání se obírá ve dvou studiích *Miroslav Cipro*; ve spise *Diferenciace základního vzdělání* (1966) vychází z problému zefektivnění vzdělávacího procesu a všestranně zkoumá znaky a formy diference; kniha *Moderнизace základního vzdělání* (1968) rozebírá vzdělání ze tří klíčových aspektů — jako nástroj, jako proces a jako systém. Podrobnou analýzu a klasifikaci vyučovacích metod včetně metod diagnostických přináší *Lubomír Mojžíšek* (*Vyučovací metody*, 1975). Základní informace o programování poskytuje práce kolektivu za redakce *Dany Tollingerové* *Programované učení* (1966); autoři v ní rozebírají teorii programovaného učení, problematiku konstrukce programů, ověřování jejich účinnosti a zásady jejich revize.

Ve slovenské didaktice si zaslouží pozornosti obsáhlé dílo *Vladimíra Václavíka* (*Vyučovacia hodina*, 1958; *Aktivita ve výchove a vyučování* — spolu s Emilem Stračárem, 1962; *Učebné metody*, 1966; *Veda, prax a škola*, 1972), *Emila Stračára* (*Proverovanie žiackych vedomostí*, 1958; *System a metody riadenia učebného procesu*, 1967) a *Jána Velikaniče*

(Skúsenie, hodnotenie a klasifikácia žiakov, 1973). Analýzu socialistického učiteľa, jeho prípravy i sociální funkce prináša *Ondrej Baláž* ve spise *Učiteľ a spoločnosť* (1973).

Stále ve väčší miera vycházejí i aplikované didaktiky, ktoré řeší vzdělání a vyučování v jednotlivých vyučovacích předmětech nebo v jejich skupinách. *Antonín M. Dostál* ve spise *Vyučování základům společenských věd* (1961) se pokusil zobecnit problémy vyučování dějepisu, zeměpisu a občanské výchově. *Emil Stračár* s kolektivem si všimá v knize *Moderné vyučovacie metódy v prírodovedeckých predmetoch* (1964) vyučování chemie, biologie, fyziky a matematiky. *Čestmír Liškař* řeší ve spise *Cíle, obsah a metody vyučování cizím jazykům* (1974) obecné problémy cizojazyčného vyučování. Specifickými problémy vyučování v prvních ročnících základní školy se zabývají práce *Miroslava Kořínka* (*Zásada uvědomělosti při vyučování na národní škole*, 1957; *Problémy a perspektivy prvního stupně základní školy*, 1978).

Do popředí teoretického zájmu pedagogiky se v posledních letech stále více dostávají otázky řízení výchovně vzdělávací činnosti školy, které podmiňuje optimální fungování i efektivnost této instituce. Významným přínosem v tomto směru byly práce slovenských autorů *Milana Čirbese* (*Základy riadenia škôl*, 1968), *Jána Kotoče* (*Kapitoly z teorie riadenia a organizácie školstva*, 1972) a *Zdeňka Obdržálka* (*Riadenie školstva a jeho systém*, 1974). V české pedagogice zpracoval tyto otázky kolektiv, který tvořili *František Bacík, Václav Čisťák a Jiří Lukš*; ve spise *Řízení výchovně vzdělávací činnosti školy* (1978) rozebírají teoretické a metodologické otázky řízení, charakterizují současný stav a hlavní problémy řízení výchovně vzdělávací činnosti školy a nastiňují metodiku plánování, realizace a kontroly řídicí činnosti.

Oprávněné teoretické pozornosti se těší teorie pracovní a polytechnické výchovy. Ve dvou rozsáhlých studiích shrnul *Gustáv Pavlovič* dlouhodobé zkušenosti z rozvoje této výchovné složky v Sovětském svazu a podal podrobnou analýzu významu, pojetí, forem i metod pracovní a polytechnické výchovy v socialistické společnosti (*Polytechnická výchova na školách v SSSR*, 1959; *Základy pracovnej a polytechnickej výchovy*, 1960). Ve spise *Automatizácie a škola* (1963) přinesl *Ondrej Pavlík* historickosrovnávací rozbor vývoje techniky a školy i analýzu vlivu automatizace na společnost a výchovu; zamýšlí se nad vztahem teorie a praxe ve výchově a podává novou koncepci polytechnické výchovy v našich podmínkách. Na tuto práci navázal spis *Vědeckotechnická revoluce, škola a výchova* (1979), kde Pavlík rozebírá důsledky vědeckotechnické revoluce v oblasti vzdělávání a výchovy a věnuje pozornost profesní orientaci mládeže. Komplexní analýzu pracovní a polytechnické výchovy mládeže, a to jak jejich cílů a principů, tak jejich metod a realizačních forem přináší kolektivní publikace za redakce *Ondreje Baláže* *Pracovní výchova na ZDŠ* (1970). V roce 1978 vyšla

studie *Lubomíra Mojžíška* Pracovní výchova dětí a mládeže, ve které se zabývá historií pracovní výchovy, jejími aspekty sociálně ekonomickými, fyziologickými, psychologickými a pedagogickými, formuluje její principy, koncipuje její systém a charakterizuje její základní metody.

V uplynulých letech se postupně rozvíjela teoretická práce v oblasti jednotlivých složek komunistické výchovy, a to zvláště na úseku výchovy světonázorové, mravní a estetické. Základní pohled na problematiku světonázorové výchovy přináší *František Frenclovský* ve spise Otázky výchovy k vědeckému světovému názoru a k vědeckému ateismu ve škole (1960). *Rudolf Pravdík* v díle Svetonázorová výchova mládeže — jej stav, problémy a aktuálne úlohy (1972) zkoumá podstatu marxistického světového názoru v konfrontaci s náboženským a idealistickým výkladem světa, význam a funkci světového názoru ve vývoji osobnosti i celé společnosti, postavení světonázorové výchovy v socialistickém výchovném systému, jakož i stav, problémy a perspektivy této výchovy v naší společnosti. Problematikou náboženství a ateistické výchovy v systému světonázorové výchovy mládeže i dospělých se podrobně zabývá *Jiří Loukotka* ve spise Vědecký ateismus a světonázorová výchova (1979). *Josef Mužík* s kolektivem filozofů a pedagogů nově řeší problematiku světonázorové výchovy i jejích vazeb s výchovou mravní a estetickou i s formováním socialistického životního způsobu v práci Dialektika formování socialistického vědomí (1981).

V teorii mravní výchovy na základy položené v padesátých letech spisem *Miroslava Cipra* O mravní výchově mládeže (1957) navázala v letech šedesátých řada publikací koncepční povahy. Obecné pojetí mravní výchovy v socialistické společnosti široce rozebírá na základě výzkumu socialistických etických kategorií *Ondřej Pavlík* (Mravná výchova, 1963; Mravná výchova v socialistické společnosti, 1983). *Ján Kotoč* s kolektivem spolupracovníků přináší rozbor principů, metod, forem a prostředků mravní výchovy a její realizace na jednotlivých školských stupních (Mravná výchova, 1963, 1967). *Ludovít Bakoš* s kolektivem řeší podrobně otázky mravní výchovy ve spise Teória výchovy (1968), a to spolu s problémy jiných výchovných složek, zvláště výchovy estetické a tělesné.

Poměrně bohaté jsou teoretické výsledky na poli estetické výchovy. Podnětná studie *Otokara Chlupa* a *Antonína Sychry* O estetické výchově mládeže (1956) byla impulsem pro řadu pokusů o komplexní pohled na tuto problematiku v podmínkách školní a mimoškolní výchovy mládeže. V poměrně krátkých intervalech se objevují práce *Vlastimíla Uhra* (Problémy estetické výchovy, 1957; Výchova a umění, 1971), *Jaromíra Uždila* (Estetická výchova, 1960), *Bohumíla S. Urbana* (Estetická výchova a vysoké školy, 1961; Úvod do teorie estetické výchovy, 1970), *Františka Holešovského* (K systému estetické výchovy na národní škole, 1960; Ciele estetickej výchovy a ich konkretizácia, 1967)

a *Vladimíra Jůvy* (Estetická výchova mládeže, 1967—69). Vedle obecně zaměřených prací vyšlo mnoho metodických studií z oblasti jednotlivých estetickovýchovných předmětů.

Uvedenými okruhy však zdaleka není vyčerpáno badatelské pole československé pedagogiky v druhé polovině 20. století. Stále větší pozornosti se těší oblast mimoškolní pedagogiky. Výchova mimo vyučování, její koncepce, tradice i metodika stojí v centru teoretického zájmu v pracích *Karla Kasla* (Otázky kolektivní výchovy mládeže, 1965), *Richarda Sedláře* (Výchova mimo vyučování, její tradice a principy, 1968) i *Libora Pechy* (Makarenko a současná kolektivní výchova, 1968). Podrobnou a systematickou analýzu celodenního výchovného systému přináší *Rudolf Opata* (Celodenní výchovný systém, 1973). Výchovnými problémy mládežnické organizace se zabývají dvě monografie *Ernesta Sýkory* (Dvě školy socialistické výchovy mládeže, 1979; Keď sa začínala budúcnosť, 1983). Základní pohled na oblast speciální pedagogiky přináší spis *Miloše Sováka* Nárýs speciální pedagogiky (1972), ve kterém autor podává jak obecnou analýzu speciální pedagogiky, tak přehled základů psychopedie, etopedie, logopedie, tyflopédie a somatopedie. Na Slovensku položili základy speciální pedagogice *Viliam Gaňo* a *Vladimír Predmerský*.

Značné tradice má československá pedagogika v oblasti předškolní výchovy. Již v padesátých letech vycházejí první systematické práce o předškolní výchově v socialistické společnosti z iniciativy *Marie Bartuškové* a *Miloslavy Jírové* (Mateřská škola, 1952; Pedagogika předškolního věku, 1955, 1957 a další vydání). Na tyto práce navázaly v posledních letech kolektivní syntézy za redakce *Ludmily Bělinové* (Pedagogika předškolního věku, 1980; Ke koncepci předškolní výchovy, 1982). Bohatých výsledků se dosáhlo na poli jednotlivých složek předškolní výchovy, ať již jde o výchovu rozumovou (*L. Bělinová, L. Klindová, L. Monatová, E. Opravilová*), o výchovu mravní (*O. Holéciová*), o výchovu estetickou (*V. Mišurcová, J. Plch, D. Razáková*) nebo o výchovu tělesnou (*J. Berdychová*).

Narůstající úloha výchovy dospělých v moderní společnosti a problematika celoživotního permanentního vzdělávání vedly také na československé půdě k rozvoji pedagogiky dospělých. Obecnou koncepci výchovy dospělých řeší *František Hyhlík* (Základy pedagogiky a úvod do pedagogiky dospělých, 1963; Základy pedagogiky dospělých, 1969) a *Pavel Paška* (Problémy pedagogiky dospělých, 1970; Sústava výchovy a vzdělávání dospělých, 1972; Základy pedagogiky dospělých, 1976). Výchovnou problematikou na závodech se obírá *Emil Livečka* (Podniková výchova a vzdělávání, 1969; Podniková pedagogika — spolu s Josefem Kubálkem, 1978), světonázorovou a mravní výchovu dospělých řeší *Miroslav Matušík* (Náčrt teórie výchovy dospělých, 1972). Vyústěním mnohaletých snah o systematické rozpracování problematiky výchovy

dospělých je Slovník pedagogiky dospělých (1979), který zpracoval *Emil Livečka* a *Jarolím Skalka*.

S pedagogikou dospělých těsně souvisí pedagogika vysokookolská, která zkoumá výchovně vzdělávací proces na všech typech vysokých škol. Průkopnickou úlohu v této oblasti sehrály práce *Karla Gally* (Vysoké školy a vysokoškolská pedagogika — spolu s *Otokarem Chlupem*, 1955; Úvod do didaktiky vysoké školy, 1957; K otázce přechodu ze střední školy na vysokou, 1957; Vysokoškolská přednáška, 1958; Cvičení a semináře na vysoké škole, 1961). K nim se organicky připojují další závazné studie, jako jsou knihy *Františka Hyhlíka* (Zkoušky na vysoké škole, 1958), *Otakara Zicha* (Význam logiky pro práci vysokoškolského učitele, 1959), *Jana Vaňka* (Úvod do techniky vysokoškolského studia, 1965) nebo *Rudolfa Štěpanoviče* (Proverovanie vedomostí na vysokej škole, 1973). Syntetický pohled na výchovně vzdělávací činnost vysoké školy přináší studie *Zdeňka Koláře* Systém komunistické výchovy na vysokých školách (1979) a *Vladimíra Jüvy* Vysoká škola a výchova (1981).

Rozvoj československé pedagogické teorie po roce 1945 je důsledkem vytvoření rozsáhlé celostátní vědeckov ý z k u m n é z á k l a d n y, která v sobě zahrnuje pedagogická pracoviště nejrůznějších typů i nejrůznějších pedagogických a badatelských profilů. Po druhé světové válce jsme v Československu svědky nebývalého rozvoje *kateder pedagogiky* na všech typech vysokých škol, tedy nejen na univerzitách, ale i na vysokých školách technických, zemědělských a vojenských. Významnou úlohu v rozvoji pedagogických věd hraje *Pedagogický ústav Jana Amose Komenského* při Československé akademii věd v Praze, a to zvláště na úseku komeniologického bádání a při řešení koncepčních problémů socialistické pedagogiky. Rozsáhlý výzkum v oblasti školní pedagogiky organizuje a řídí *Ústav experimentální pedagogiky* při Slovenské akademii věd v Bratislavě.

V Praze a v Bratislavě pracují jako resortní zařízení ministerstev školství *v ý z k u m n é ú s t a v y p e d a g o g i c k é*, které specializací svých pracovníků pokrývají většinu oborových didaktik. V krajských centrech fungují *k r a j s k é p e d a g o g i c k é ú s t a v y* jako metodická zařízení pro různé formy dalšího vzdělávání učitelů i pro aplikovaný pedagogický výzkum. Na jejich práci navazují pedagogická střediska v okresech a ve městech. Významnou úlohu v koordinaci teoretické práce v pedagogických vědách i v rozšiřování pedagogických poznatků do praxe má *Československá pedagogická společnost* při ČSAV, založená v roce 1964, která ve svých řadách sdružuje několik set československých pedagogických teoretiků i předních školských pracovníků.

Rozvoj pedagogiky v Československu v uplynulých čtyřech desetiletích a vytvoření rozsáhlé vědeckov ý z k u m n é z á k l a d n y je zároveň provázáno velkým rozvojem *pedagogických časopisů*. Jde jak o časopisy obecného

zeměření (Pedagogika, Jednotná škola, Socialistická škola, Osveta), tak o časopisy věnované jednotlivým školským stupňům (Predškolná výchova, Komenský, Vysoká škola), jakož i jednotlivým vyučovacím předmětům (Český jazyk a literatura, Cizí jazyky ve škole, Přírodní vědy, Výroba a škola, Estetická výchova ad.). Tak vzniká široká základna pro stálý přenos pedagogické teorie do praxe i pro zobecňování úspěšných zkušeností učitelů a vychovatelů.

PERSPEKTIVY ČESKOSLOVENSKÉ SOCIALISTICKÉ PEDAGOGIKY

V uplynulých letech socialistického rozvoje československého státu se vytvořila nebývalá a komplexní výchovně vzdělávací základna pro formování mládeže i dospělých občanů v Československu. V roce 1976 byl přijat projekt Další rozvoj československé výchovně vzdělávací soustavy, byl novelizován zákon o základním a středním školství (v roce 1978) a vyšel nový zákon o vysokých školách (1980). Koncepce komunistické výchovy v rozvinuté socialistické společnosti tak dostala svou zákonnou formu, odpovídající síť výchovně vzdělávacích zařízení i adekvátní přípravu učitelů a dalších kategorií výchovných pracovníků. Této situaci odpovídá i rozvoj obecně pedagogické i metodické literatury, vědeckých syntéz i monografií, učebnic i metodických pomůcek. Prostřednictvím vysokých škol, pedagogických ústavů i středisek je široká veřejnost učitelů a vychovatelů aktivizována, instruována a mobilizována k tvůrčí realizaci přijatých a uzákoněných opatření. A přece nemůžeme říci, že jsme na konci. Naopak, jsme na počátku nové a ještě náročnější etapy, která bude vyžadovat další inovace v koncepci výchovně vzdělávací práce, v rozvoji výchovně vzdělávacích zařízení i v dalším prohloubení práce v oblasti pedagogických věd.

Minulá léta prohloubila a zpřesnila *pojetí komunistické výchovy* v našich podmínkách. Prosadilo se komplexní a systémové pojetí této výchovy jako historicky nového modelu všestranného formování osobnosti, které odpovídá podmínkám, potřebám a perspektivám rozvinuté socialistické společnosti. Je to výchova důsledně *založená na komunistické ideologii*, na učení marxismu-leninismu, výchova, která připravuje jedince pro život a pro práci v rozvinuté socialistické společnosti a která formuje jeho osobnost jako aktivního, tvůrčího a socialisticky angažovaného občana, který se svou činností podílí na budování a obraně socialistického státu. Komunistická výchova se tak stává jedním z *nástrojů*

budování komunistické společnosti vedle nástrojů ekonomických, ideologických a kulturních. V tom tkví její významná anticipační úloha — připravuje socialistickou osobnost pro život a pro práci v komunismu. Na rozdíl od dřívějších výchovných modelů v třídně rozděleném světě charakterizuje tuto výchovu několik typických základních znaků: je to výchova permanentní, těsně spjatá se životem socialistické společnosti, je to výchova jednotná a současně je to výchova všestranná, usilující o harmonický rozvoj všech našich občanů. A právě v těchto směrech se nabízí další rezervy z hlediska její inovace, aktualizace i racionalizace vzhledem k podmínkám příštích desíletí.

Významným rysem komunistické výchovy je její *permanentní charakter*. Současné pojetí výchovy v socialistické společnosti překonává tradiční představu o výchově jako záležitosti prvních dvou dekád života. Akcelerace společenského vývoje v etapě vědeckotechnické revoluce, prudké a nebývalé proměny v oblasti vědy a techniky, v oblasti výroby i v oblasti kultury — to vše nutně vyžaduje *celoživotní formování osobnosti* ve shodě s proměnami podmínek pracovního a životního způsobu tak, aby jedinec byl schopen v nových podmínkách úspěšně jednat a řádně plnit všechny své sociální úlohy. Permanentní výchova ovšem předpokládá organicky spojit dvě základní formy výchovy, tj. výchovu druhým jedincem (heteroedukaci) a sebevýchovu (autoedukaci). V mládí převažuje heteroedukace, avšak účinná moderní výchova musí co nejrychleji směřovat k úspěšné sebevýchově tak, aby jedinec byl schopen ve shodě se společenskými cíli sám koncipovat, organizovat a zabezpečovat svůj další samostatný rozvoj. Integrace výchovy mládeže a dospělých v jednotný systém, adekvátní dělba práce mezi heteroedukaci a autoedukaci i jejich organické skloubení, to jsou naléhavé problémy dalšího rozvoje skutečně jednotné výchovně vzdělávací soustavy příštích desíletí.

Komunistická výchova je od počátku koncipována jako výchova *těsně spjatá se životem socialistické společnosti*. Připravuje jedince pro život v této společnosti, a to pro život v celé šíři — pro život společenský a občanský, pro život hospodářský i pro život kulturní (vědecký, umělecký i sportovní). Těsné sepětí výchovy se životem se projevuje v tom, že její koncepce ze života důsledně vychází, že její působení pro život připravuje a že její výsledky se životem neustále prověřují. Minulá léta přinesla značné zdokonalení naší výchovy právě v tomto směru. Avšak i na tomto poli jsme stále na počátku. Spojení školy se životem se často zužuje jenom na spojení školy s výrobním závodem, na posílení některých praktických aspektů výuky a na některé formy kontaktů školy s mimoškolními institucemi. Plné respektování celého komplexního a složitého života rozvinuté socialistické společnosti při koncepci, realizaci i vyhodnocování výsledků každé výchovné činnosti je úkol nad jiné náročný a příští léta očekávají i v tomto směru značné inovace. Zvláště je třeba znovu zhodnotit vlivy některých tradic, které nám mnohdy zne-

možnými vidět skutečnou povahu současného života, jeho nejnaléhavější potřeby a jejich pedagogické zabezpečení.

Podstata *jednotnosti komunistické výchovy* spočívá v tom, že sleduje jednotné obecné výchovné cíle v celé socialistické společnosti. Komunistická výchova překračuje rámeček resortů a snaží se o to, aby formování socialistického občana ve všech organizacích a institucích — ve škole, v mimoškolních výchovných zařízeních i v rodině — usilovalo o tytéž cíle ve vzájemné spolupráci a návaznosti. Komunistická výchova sjednocuje výchovu mládeže i dospělých, sjednocuje výchovu školskou, mimoškolní i rodinnou a sjednocuje i výchovu intencionální a funkcionální v jednotný celospolečenský proces formování socialistické osobnosti. Zanedbatelná není ani mezinárodní integrace komunistické výchovy, úsilí o dosažení jednotného výchovného modelu v celém socialistickém společenství, modelu, který by se stal nástrojem sblížení socialistických národů a států na jednotné bázi socialistické ideologie, socialistické ekonomiky i socialistické kultury.

Tyto integrační snahy stojí však teprve na počátku. Stále ještě existuje distance mezi školami a mimoškolními institucemi, malá spolupráce škol všech stupňů a muzeí, galerií, knihoven i dalších kulturních zařízení, výchovné aspekty se dosud obtížně prosazují na půdě společenských organizací, hromadné sdělovací prostředky teprve hledají účinné a specifické cesty svého výchovně vzdělávacího působení, výchovné zřetel ještě plně nepronikly do činnosti našich závodů a rovněž spolupráce školy a dalších výchovně vzdělávacích zařízení s rodinou se teprve začíná rozvíjet. Plná *integrace výchovy v socialistické společnosti*, na které se podílejí všechny instituce a organizace ve vzájemné dělbě práce a při zachování jejich specifických rysů je stále spíše naléhavým přáním než uskutečněnou realitou.

Nejvýznamnějším znakem komunistické výchovy je její *všestrannost*. Proti tradičním výchovným modelům, poznamenaným jednostranností, která deformovala lidskou osobnost, usiluje komunistická výchova od počátku o všestrannost, a to v několika směrech. Komunistická výchova připravuje jedince pro všechny základní sociální úlohy. Připravuje ho jako občana, připravuje ho pro zaměstnání, připravuje ho pro partnerství a rodičovství, vychovává ho jako ochránce a tvůrce životního prostředí a nezapomíná ani na jeho přípravu pro volný čas. Tento aspekt komunistické výchovy nebývá často plně chápán a doceňován. Je třeba zdůraznit, že výchova, která nevidí jedince v celém komplexu sociálních rolí současné společnosti a která ho pro tyto role náležitě nepřipraví, není výchovou všestrannou a nese spoluodpovědnost za disproporce i za nedostatky ve fungování složitého organismu socialistické společnosti.

Všestranná výchova zároveň *rozvíjí všechny fyzické a psychické kvality jedince*: poskytuje mu potřebné vědomosti, cvičí jeho dovednosti a návyky, zkvalitňuje jeho schopnosti a formuje jeho postoje k realitě,

jeho zájmy a potřeby. Plní tak v jednotném procesu to, co Komenský nazýval paralelním rozvojem „hlavy, srdce a rukou“. Jakékoliv opomenutí kognitivní, emotivní nebo volní stránky v tomto procesu vede k závažným disproporcím a k deformacím osobnosti, kdy se dostává do rozporu to, co jedinec ví, dovede a chce. Z tohoto hlediska socialistická pedagogika mluví často o *dvoustránkovitosti pedagogického procesu*, o výchově (v širokém smyslu) jako průniku dvou stránek — vzdělávání a výchovy v užším smyslu. Přitom termínem vzdělávání rozumíme rozvoj vědomostí, dovedností, návyků a schopností, termínem výchova v užším smyslu pak formování postojů jedince ke skutečnosti, formování jeho zájmů a potřeb. Výslednicí tohoto komplexního výchovně vzdělávacího procesu je charakter osobnosti, který se projevuje odpovídající formou činnosti.

Všestrannost komunistické výchovy současně znamená *rozvíjet jedince ve všech oblastech kultury*, tj. v oblasti světonázorové, v oblasti vědy, techniky a umění, v oblasti fyzické a duševní práce, v oblasti morálky, práva a politiky i v oblasti fyzické kultury a sportu. Z tohoto hlediska hovoří socialistická pedagogika o několika *složkách komunistické výchovy*, které se obvykle shrnují do pěti okruhů: výchova vědecká a světonázorová (výchova rozumová), výchova technická, ekonomická a pracovní, výchova mravní, právní a politická, výchova estetická a výchova tělesná. Rozdělení do výchovných složek je samozřejmě relativní a při každé konkrétní výchovně vzdělávací činnosti se uskutečňují cíle všech složek komunistické výchovy v těsné jednotě.

Takto pojatá všestranná výchova se však dosud zdaleka nestala záležitostí každodenní praxe jednotlivých výchovně vzdělávacích zařízení a společenských organizací. Velmi často sleduje praktická výchova jen úzce omezené cíle, místo pluralismu sociálních rolí, pro které připravujeme, nastupuje nežádoucí monismus, omezení na roli jedinou, a ne vždy podstatnou. Také stálá jednota vzdělávání a výchovy v užším smyslu je pro mnoho pedagogů i pro celé instituce často spíše perspektivou než aktuální realitou. Naši výchově v širokém smyslu stále až příliš chybí výchova v užším smyslu, tj. citlivé a účinné formování postojů jedinců k realitě, jejich zájmových orientací, jejich potřeb, jejich charakteru a jejich sociálně žádoucího chování. Přecenění vzdělávací stránky a podcenění stránky výchovně strhuje naši výchovu zpět; podstata výchovně vzdělávací činnosti se stále vidí více v tradičním pouhém osvojování vědomostí a výcviku dovedností, kdežto formování dalších stránek osobnosti se vážně zanedbává.

Největší úkoly však stojí v příštích desíletích před novým řešením jednotlivých složek komunistické výchovy mládeže i dospělých. *Vědeckotechnická revoluce* se svými důsledky ekonomickými, sociálními i kulturními staví před pedagogiku naléhavý úkol přehodnotit a nově koncipovat jednotlivé složky komunistické výchovy co do jejich cílů, obsahu, princi-

pů, forem i metod práce, aby výchova na všech úsecích odpovídala požadavkům na nového člověka, člověka vysoce vzdělaného a ideově politicky uvědomělého, všestranně rozvinutého a především iniciativního, samostatného a tvůrčího.

Vědecká výchova příštích let se bude muset vyrovnat s informační explozí naší doby, s přehodnocováním mnoha klasických poznatků a s rozvojem četných nových vědeckých disciplín a musí koncentrovat svou pozornost na nový výběr základního učiva, na posílení formativních aspektů ve vzdělání a na problémové a pracovní metody vzdělávací práce. Klíčovou otázkou se stává jednota vědecké a *světónáborové výchovy* mládeže i dospělých na bázi vědeckého ateistického světového názoru a systémový přístup k této výchově, která je centrem integrované výchovně vzdělávací soustavy v socialistické společnosti.

Nový obsah, nové formy i metody si nutně vyžaduje i *technická, ekonomická a pracovní výchova* mládeže i dospělých. I když nadále bude na nejnižších stupních vycházet z klasických prvků výrobně manuální činnosti, musí v etapě automatizace a robotizace výroby všechny jedince hluboce zasvětit do teoretických základů nejnovějších technologií, zabezpečit u nich kvalitní ovládnutí soudobé techniky a připravit je pro technologie příštích desetiletí. Jejím nejdůležitějším úkolem se stává nutnost vychovat u každého jedince racionální styl práce, schopnost práci dobře plánovat, organizovat a zajišťovat, kriticky vyhodnocovat její výsledky a neustále usilovat o dosažení nejvyšších výsledků s minimem investovaných sil materiálních, fyzických i psychických.

Nové podmínky hluboce ovlivňují i oblast *výchovy mravní, právní a politické*. V etapě vědeckotechnické revoluce narůstá úloha uvědomělé kázně a osobní zodpovědnosti každého občana, úloha jeho iniciativy v práci i v celém životě společnosti, jeho aktivity a osobní angažovanosti na rozvoji vyspělé socialistické společnosti. V podmínkách třídně rozděleného světa vystupuje do popředí problematika výchovy třídní uvědomělosti, proletářského internacionalismu, socialistického vlastenectví.

Socializace kultury, mohutný rozvoj kulturního života a aktivní podíl na tomto životě staví nové a podstatně náročnější úkoly také před *výchovou estetickou* jako významnou a nezbytnou složku všestranné komunistické výchovy mládeže i dospělých. Moderní život klade zároveň stále vyšší nároky na fyzickou i psychickou odolnost jedince, na jeho zdatnost a nervovou stabilitu. Přitom si socialistická společnost staví jako jeden z významných cílů prodloužení produktivního věku každého jedince. Splnění těchto úkolů se neobejde bez nové koncepce *tělesné výchovy* jako výchovy k aktivnímu zdraví, k tělesné zdatnosti a k uvědomělé účasti, a to i aktivní, na sportovním životě společnosti. Z těchto několika příkladů vyplývá, jak závažné úkoly stojí před celým výchovně vzdělávacím systémem i před jeho jednotlivými složkami v současné etapě rozvinuté socialistické společnosti na prahu vědeckotechnické revoluce.

Splnění těchto naléhavých úkolů dalšího rozvoje výchovy v československé socialistické společnosti klade nemalé úkoly i před pedagogikou v ědu a před další vědní obory, které pedagogice pomáhají při komplexní analýze pedagogické reality. Průnik výchovy a vzdělávání do všech oblastí života mládeže i dospělých vyžaduje především, aby pedagogika jako věda obsáhla celé pole výchovy v oblasti školské, mimoškol-ské i rodinné. Velké úkoly se z tohoto hlediska rýsují před *obecnou pedagogikou*, které přísluší v systému pedagogických věd funkce metodologická a teoretická a současně i funkce organizátorská a integrační. Absence skutečně obecné pedagogiky v celé šíři se již delší dobu pocituje jako vážný nedostatek pedagogické teorie. Tato obecná pedagogika příš-
tích let bude muset překonat tradiční školskou orientaci a zaměřit se pouze na mladou generaci. Měla by v sobě v plné míře integrovat výsledky všech pedagogických věd, především pak pedagogiky dospělých, oboro-
vých pedagogik i pedagogiky speciální.

Nové úkoly se rýsují i před *dějiny pedagogiky* a před *srovnávací pedagogikou*. Významný pokrok v těchto oborech v posledních letech naznačil některé směry dalšího rozvoje jak k novým syntetickým pracím, tak k monografiím o nejvýznamnějších otázkách domácí i zahraniční pedagogiky. Jako zvláště naléhavá se jeví historickosrovnávací analýza aktuálních výchovně vzdělávacích soustav socialistických zemí, zemí ka-
pitalistických a zemí rozvojových, kritická historickosrovnávací analýza socialistických a nesocialistických pedagogických koncepcí a jejich ideo-
vých a teoretických východisek. Zevrubné zhodnocení výsledků dosaže-
ných socialistickou pedagogikou by mělo více než dosud rozšiřovat po-
krokové výsledky socialistické výchovy i v nesocialistické oblasti.

Mnoho úkolů stojí také před *teorií výchovy*. Zevrubné rozpracování jednotlivých složek komunistické výchovy, jejich cílů a obsahu, jejich prostředků, metod a forem je předpokladem prohloubení výchovné efek-
tivnosti ve snažení našich škol, našich mimoškolních zařízení i rodiny. Stále otevřeným problémem je integrace výchovné činnosti jednotlivých institucí a organizací na společné bázi jednotné komunistické výchovy v celé socialistické společnosti. V jednotě s výchovnými záměry naší společnosti je zapotřebí řešit i konkrétní otázky vzdělání a vyučování v *obecné didaktice* i v *didaktikách jednotlivých oborů*. Je naléhavým úkolem překonat dichotomické myšlení i konání našich učitelů a vychova-
vatelů, kteří stále odtrhují vzdělávací a výchovný proces, vyučování jako syntetickou výchovně vzdělávací formu redukuje na pouhé vzdělávání a modernizaci vidí jen v technizaci a racionalizaci vzdělávacího procesu. Nové snahy po rozvíjícím vyučování, po syntetickém vyučování a po vyučování tvořivém jen signalizují potřebu takového přístupu k výuce, kdy vzdělávání a výchova v užším smyslu tvoří neustále organickou jed-
notu, kdy motivace a zájmová orientace mají stejný význam jako algo-
ritmizace a programování podnětů a kdy výsledek se nevidí v reprodukci

a drilu, ale v iniciativní, angažované a tvůrčí činnosti jedince. Zde stojí před didaktikou v těsné spolupráci s teorií výchovy úkoly, jejichž řešení bude vyžadovat soustředění sil i prostředků.

Nové perspektivy se otevřely před *pedagogikou dospělých* a před jejími jednotlivými obory. Veřejnost čeká na zodpovězení základních otázek týkajících se celoživotního formování socialistické osobnosti, nejrozmanitějších školských, mimoškolských i podnikových forem výchovně vzdělávací činnosti s dospělými i soustavné sebevýchovy a sebevzdělávání dospělých. Není rozpracována teorie výchovy dospělých ve společenských organizacích, v kulturních institucích ani prostřednictvím hromadných sdělovacích prostředků. Poslední slovo nebylo řečeno ani o vzájemné vazbě výchovy mládeže a výchovy dospělých, o návaznosti, o analogiích i diferencích těchto výchovných aktivit.

Velký prostor pro výzkum i pro teoretické zobecnění se otevírá v pedagogice jednotlivých věkových údobí a jednotlivých institucí. Nové řešení očekává od pedagogiky výchova v jeslích i v mateřské škole, analýzu specifičnosti své práce vyžaduje škola základní, jednotlivé typy škol středních a především škola vysoká. Na nových základech bude tak zapotřebí konstituovat *předškolní pedagogiku, pedagogiku základní školy, středoškolskou pedagogiku a pedagogiku vysokoškolskou*. Mimo pozornost pedagogické vědy nemohou nadále zůstat ani problémy *speciální pedagogiky*, řešící výchovu a vzdělávání defektních jedinců ve specifických výchovně vzdělávacích institucích.

Všechny tyto úkoly si žádají dále rozvíjet *institucionální i kádrovou základnu*, dobudovat síť kateder pedagogiky na vysokých školách a síť vědeckovýzkumných pedagogických pracovišť na půdě Československé akademie věd, dále rozvíjet resortní pracoviště, zabezpečit výzkum příslušnou technikou, vytvořit odpovídající možnosti pro publikování dosažených výsledků a pro jejich optimální transformaci do výchovně vzdělávací praxe celé společnosti. Současně se neobejdeme bez dalšího prohlubování mezinárodní vědeckovýzkumné spolupráce se socialistickými zeměmi i s dalšími státy, bez intenzivní výměny zkušeností a bez tvůrčího společného hledání optimálního výchovně vzdělávacího modelu pro příští desetiletí. Dosavadní rozvoj pedagogiky v socialistickém Československu dává všechny předpoklady, že tyto nelehké úkoly mohou být úspěšně splněny ve prospěch naší socialistické společnosti i všech jejích občanů.